

MORDY מורדי

כפר אבירים (אצולה) הנזכר כבר בראשית המאה ה"ו באדמת דרוהיצה, קיבל זכויות עירוניות בשנת 1486. הוא היה שייך בין השאר למשפחות קורצ'בסקי, ראדז'ווייל וצ'ייצ'ירסקי. בתקופת שלטונם של אלה האחרונים במחצית השנייה של המאה הי"ז, במורדי התיישבו היהודים הראשונים. על התיישבותם במקום לא חלו אז מגבלות ניכרות. במאה הי"ט מספר התושבים היהודים במורדי גדל באופן דינמי. בשנת 1827 הם היו כבר יותר מ-500 (45 אחוז מכלל האוכלוסיה), ועד סוף אותה המאה מספר היהודים במקום שולש (61 אחוז מכלל האוכלוסיה). מרבית היהודים עסקו באופן מסורתי במסחר נייד ובסחר במוצרי המזון, שנרכשו בסביבה. הם עסקו גם במלאכה, בייחוד בחייטות ובייצור נעליים.

חיי הצבור היהודי נע סביב בתי הכנסת ובית המדרש. הציבור נשא אופי חסידי בעיקרו – בעיירה התקיימו מספר שטיבלעך, שהיו שייכים לחסידי הצדיקים מגורה קלוואריה, ראדז'ין ומדריץ' פודלסקי. במורדי פעלה אגודת חסידי ראדז'ין, שהחזיקה בבית תפילה שהוקם ב-1890.

בעת מלחמת העולם הראשונה, בסתיו 1915, העיר נמצאה תחת הכיבוש הגרמני. ההגבלות שהטילו הרוסים על חיי הצבור והחיים הפוליטיים בוטלו באחת, והודות לזה קמה ספריה צבורית ב-1916, וכשנה לאחר מכן – תאים מקומיים של הבונד והציונים. בעת המלחמה בין רוסיה הסובייטית לפולין ב-1920, הצבא האדום כבש את מורדי לשבועיים ימים. לאחר החזרת העיר לפולין בידי צבא פולין, התרחש פוגרום, שאורגן בידי החיילים. מנהיג הבונד המקומי, ישראל לדרמן, נספה בפוגרום זה. לאחר משפט, הוצאו גם ארבעה פעילים של ארגון זה, באשמה של תמיכה בבולשביקים.

בפולין שזכתה מחדש בעצמאותה מספר היהודים באוכלוסיית מורדי קטן בהתמדה. מפקד האוכלוסין הראשון שנערך בפולין לאחר חידוש עצמאותה גילה כי מספרם בעיר הוא כ-1700, מה שהיווה 53 אחוז מכלל התושבים (1921). בתקופה שבין המלחמות הפעילות הפוליטית של יהודי מורדי גדלה באופן ניכר. המפלגה החזקה אז הייתה פועלי ציון, פעלו גם ארגוני הנוער – השומר הצעיר וצעירי ציון. בשנות ה-30 המוקדמות של המאה הכל הציונים הרוויזיוניסטים הקימו סניף של ברית החייל – ארגון הגג של חיילים יהודים בצבא פולין. בבחירות האחרונות לקהילה, שנתקיימו בשנת 1937, נצחה אגודת ישראל השמרנית, בקבלה שלושה מתוך שבעת המנדטים. שני מנדטים כל אחד – קיבלו הרוויזיוניסטים ואגוד בעלי המלאכה. בשנת 1922 נפתח במורדי בית התרבות היהודי, שנוהל בידי אגודת "תרבות". באמצע שנות ה-20 פרץ ויכוח אודות הספריה, בין הקומוניסטים לבין הציונים, שלדעת אלה הראשונים עמדתם קודמה מעל ומעבר בה. בשנת 1925 הוגשה לשלטונות הבקשה בדבר פתיחת בית ספר יהודי. לאחר דחיית הבקשה ההורים נאלצו לשלוח את הילדים לבית הספר בשיידלצה.

בספטמבר 1939 מורדי הופצה בידי הלופטוואפה הגרמני. מרבית הבתים בעיירה עלתה באש. לאחר נטישת הגרמנים הופיע הצבא האדום. כשהצבא האדום נסוג בתורו, שבו הגרמנים. בהתחשב בקרבת נהר הבוג אלפי פליטים מווארשה חנו כאן ב"טרנזיט" בדרך מנוסתם מזרחה. במורדי פעלה רשת מבריחים פולנית, אשר תמורת תשלום הבריחו את היהודים לאזור השליטה הסובייטי.

לפקודת הכובש הוקם היודנראט ("מועצת היהודים"). אותו הרכיבו: ראש הקהילה היודית האחרון משה גרשון לבנברד, ושני ציונים רוויזיוניסטים: אריה פיינזילבר, אהרן פיינזילבר ומורדכי פורמן. בשנת 1940 הגרמנים גבו כמה וכמה פעמים דמי כופר גבוהים מהיהודים. אל מורדי, שבה כבר היו אלפיים יהודים מקומיים, המשיכו לזרום פליטים יהודים: במאי 1940 – יותר מ-170 יהודי לודז', שיידלצה, מלאכה; ביוני של אותה שנה – יותר מ-250 מלודז', קאליש, פוזנן וקרקוב. בסביבת העיר קם מחנה לעבודת כפייה. היהודים ממורדי, שיידלצה, סוקולוב ונגרוב אולצו לעבוד בפרך בייבוש ביצות. באביב 1941 אל העיירה הגיעו 500 פועלים יהודיים מווארשה (היודנראט מווארשה שלח עבורם חבילות מזון וסיגריות).

ביוני 1941, בפרוץ מלחמת גרמניה – בריה"מ, הגרמנים הקימו גטו במורדי. במאי של שנה שלאחר מכן נמצאו בו כבר יותר מ-3800 יהודים. הגטו המקומי נשא אופי פתוח, נשתמרו קשרי המסחר היומיומיים עם הסביבה הפולנית. את אקהארדט, פולקסדויטשה, האחראי על הגטו, החשיבו לדי ליברלי. כמה פעמים קרה כי אישר את בקשת היודנראט

לפתור את היהודים מחובת עבודות כפייה. ועם זאת, התרחשו הוצאות להורג, שבהן היהודים הוצאו להורג כעונש על הברחת מזון אל הגטו.

את אקציית החיסול של הגטו במורדי הגרמנים ערכו ביום שבת – ה-22 באוגוסט 1942. כל האסירים – אומדים את מספרים בכ-3500 בני אדם – גורשו לשיידלצה, ומשם הוצאו ברכבות למחנה ההשמדה בטרבלינקה בטרנספורט משותף יחד עם יהודי שיידלצה, לשייטצה ויישובים אחרים. בתום המלחמה אל מורדי שבו רק כ-20 יהודים, כדי להתיישב בעיירה מחדש. במאי 1945 12 מתוכם נפלו קרבן לרצח – לאחר מכן היהודים הנותרים עזבו את המקום לווארשה.

בית העלמין היהודי במורדי הוקם במאה הי"ט מזרחית למרכז העיר. הוא מצוי על חלקה בצורת מלבן מספר 2302, בשטח של 0,95 הקטר, הממוקמת ביער, בצפון רח' ה-11 בנובמבר, בצד שמאל לכביש בכיוון גולוכוב. נשמרו גבולות מקוריים של בית העלמין. מסמנים אותם גדר רשת ותילי חול מקוריים. בשטח בית העלמין גדלים עצים עתיקים. ביניהם נשתמרו כ-156 מצבות וקטעיהן עשויות מגרניט ואבן חול – העתיקות ביותר הן מן המחצית הראשונה של המאה הי"ט. על חלק מהמצבות נשתמרו הכיתובים בעברית. סביר להניח כי בתום המלחמה חלק מהמצבות שימשו לבניית רציף של תחנת הרכבת. אחרי שנת 2006 שטח בית העלמין סודר כמה פעמים ע"י תלמידי בית הספר בקרבת מקום.